

„Taká bola Petržalka“ Petržalka do roku 1918

Výstavu pripravili: študenti bakalárskeho a magisterského odboru Muzeológia a kultúrne dedičstvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave:

*Pavol Bezák
Jana Drugajová
Miroslava Duplinská
Bc. Dominika Ertlová
Mgr. Lucia Fojtíková
Andrea Fornerová
Lubica Horovská
Kristián Horváth
Lívia Jamrichová
Simona Kožušková
Anita Lévaiová
Peter Oravec
Petra Pirušová
Veronika Stepanovová
Lenka Vargová
Kristína Vaseková*

Pedagogické a organizačné vedenie:

*Prof. PhDr. Marta Botiková, CSc.
Magdaléna Costantino, M.A., M.Ed., PhD.
Mgr. Luboš Kačírek, PhD.*

Grafická úprava:

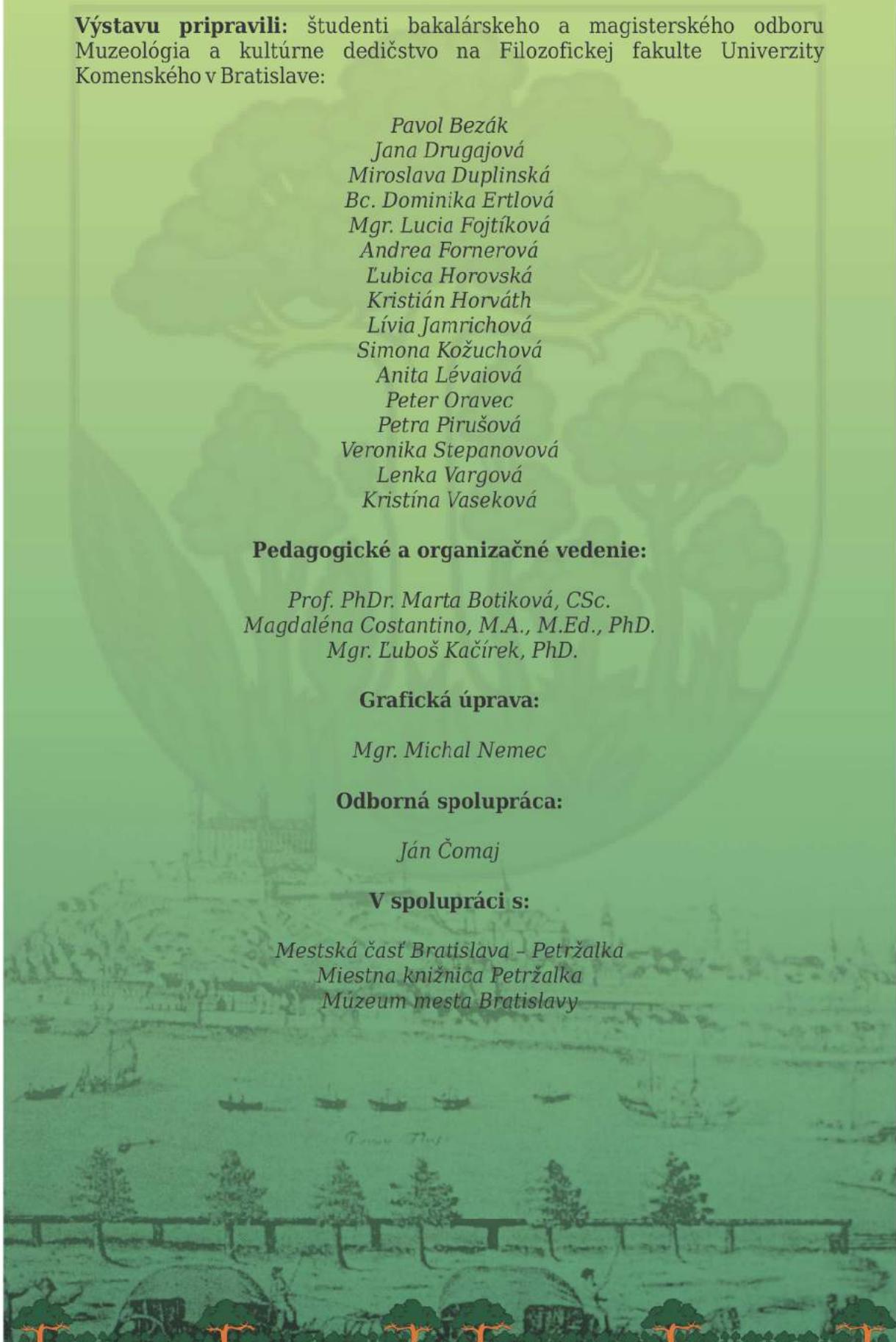
Mgr. Michal Nemeč

Odborná spolupráca:

Ján Čomaj

V spolupráci s:

*Mestská časť Bratislava – Petržalka
Miestna knižnica Petržalka
Múzeum mesta Bratislavy*

Ostrov pri Bratislave, 1698 (vľavo) a mapa územia Petržalky v roku 1809.

Prírodné pomery

Množstvo ostrovčekov, dunajských ramien, rozľahlé lesy, bohatá flóra, rozmanité živočíchy a takmer žiadni obyvatelia... Tak v minulosti vyzerala Petržalka. Až do 18. storočia to bola oblasť postihovaná častými záplavami. Obyvatelia ňou prechádzali, keď chceli prejsť cez dunajský brod. V dunajských ramenách mohli uloviť aj najväčšiu sladkovodnú rybu na svete - vyžu.

Petržalka leží na štrkopieskovej terase na pravom brehu Dunaja. V minulosti tu pretekalo viacero dunajských ramien. V dôsledku toho bolo územie tvorené niekoľkými menšími i väčšími ostrovmi. Z týchto ramien po **18. storočí** existovali už len dve najväčšie: **Pečnianske (Kapitulské) a Rusovské rameno**.

Prvá osada, ktorá predchádzala dnešnej obci, tu vznikla až pred 300 rokmi, pretože oblasť bola často postihovaná záplavami a nebola vhodná na osídlenie. Pre poľnohospodárske účely bola pôda príliš plytká, preto bola vhodná len pre lúky alebo záhrady. Pestovali sa tu hlavne obilniny, kukurica, zemiaky, šaláty, koreňová zelenina, ovocné stromy - najmä marhule a iné.

Už na prelome nášho letopočtu existoval na území **Petržalky brod**, ktorý ľudia využívali na prechádzanie cez Dunaj. Nachádzal sa v oblasti podhradia.

Flóra bola veľmi bohatá, prevažnú časť územia tvorili lužné lesy. V nich rástli najmä listnaté stromy - topole, jelše, jasene, vrby, javory.

Makota vyzy veľkej v SNM - Prírodovednom múzeu

Nachádzajú sa tu aj viaceré vzácne druhy živočíchov. Žije tu napríklad najväčší európsky datel, datel čierny, bobor vodný a tiež viaceré druhy netopierov.

Živočíšstvo tvorili hlavne zvieratá ako jelene, srnčia zver, zajace, bažanty, jarabice, lišky, tchory, kuny, lasice, rôzne spevavé a dravé vtáky, hmyz, chrobáky, obojživelníky a plazy.

Vo vodách sa nachádzalo veľké množstvo rýb, najmä šfuky, kapry, liene, zlaté karasy, okúne, zubáče, sumce, uhory, parmy a aj **vyza veľká** - najväčšia sladkovodná ryba, ktorá bežne dorastá do dĺžky od **150 do 300 cm**, výnimočne až do **850 cm**.

Územie Petržalky ležalo pod úrovňou hladiny Dunaja, preto z dôvodov záplav nariadila panovníčka Mária Terezia vybudovať v roku 1773 hrádze.

Obec zasiahli aj veľké povodne v rokoch 1876 a 1899. Tie postihovali obyvateľov obce ešte aj v 20. storočí.

Aj takéto zákutia sa v minulosti nachádzali na území dnešnej Petržalky. Na celom slovenskom úseku Dunaja sa dodnes zachovalo už len niekoľko posledných lokalít pôvodných lužných lesov. Jednou z nich je aj Pečniansky les, ktorý je vyhlásený za chránený areál.

Vodné živočíchy žijúce v bratislavskej časti Dunaja zobrazuje aj Ganymedova fontána od Viktora Tilgnera na Hviezdoslavovom námestí. Postavy detí držia v rukách najrozšírenejšie druhy dunajských rýb, ktorými boli kapor, sumec, štika a zubáč. Okrem nich sa na fontáne nachádzajú aj žaby, raky a korytnačky.

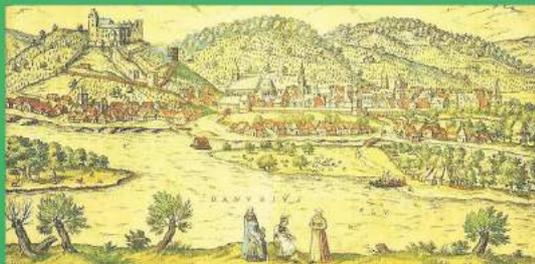

Uzemie Petržalky a dunajské ramená v prvej polovici 18. storočia

Počiatky osídlenia obce

Väčšina ľudí si pri názve Petržalka predstavi hustú sieť panelových bytov. Nečudo, veď ide o jedno z najväčších sídlisk v strednej Európe. Avšak aj osídlenie Petržalky si prešlo istým vývojom. Podmienky pre život na tomto území neboli vždy najpriateľnejšie a až do 18. storočia máme o území dnešnej Petržalky len veľmi skromné zmienky.

Aj keď územie dnešnej Petržalky nebolo až do 18. storočia veľmi vhodné na osídlenie, doklady o lokálnom osídlení územia máme už zo stredoveku. Pre osídlenie územia mal strategický význam **brod cez Dunaj** pod Bratislavským hradom. Oproti brodu na petržalskej strane sa nachádzala **osada Pečenehov**, ktorí strážili brod. Ich osada sa spomína už v **druhej polovici 11. storočia**. Pri brode sa nachádzali hlavné komunikácie – jedna smerovala popri Dunaji, druhá viedla cez brod a ďalej na sever a juh. Po vzniku habsburskej monarchie v roku **1526** viedla popri Dunaji tzv. „**kráľovská cesta**“, ktorá spájala hlavné mesto monarchie – Viedeň a hlavné mesto Uhorska – Bratislavu. Dunajský brod postupne nahradil most – tzv. lodkový či pontónový. Ďalšie cesty smerovali z Petržalky do Rusoviec a Kopčian.

Pohľad na Bratislavu a petržalským nábrežím na konci 16. storočia (1593)

Dunajské ramená a zlivy na prelome 18. a 19. storočia

Dôkazom osídlenia územia Petržalky od stredoveku je darovacia listina uhorského kráľa Ondreja II. z roku 1225. Panovník v nej potvrdzuje majetky kláštora cisterciánov v Kedhelyi (dnešný Mannersdorf v rakúskom Burgenlande). Zrejme prvými stálymi obyvateľmi na území dnešnej Petržalky boli spomínaní Pečenehovia. V čase vydania listiny však už osada neexistovala. K prvým obyvateľom Petržalky, presnejšie Janikovho dvora, patrili aj Rusi, ktorí tiež strážili bratislavské predmestie. V ich susedstve žili istý čas Sikulovia strážiaci hranice Uhorska za Petržalkou.

Pohľad na Bratislavu v prvej polovici 19. storočia s lodkovým mostom

Počiatky osídlenia obce

Veduta Bratislavy od Friedricha Bernarda Wernera z petržalskej strany (1732)

Stále osídlenie územia Petržalky pravdepodobne siaha do polovice 13. storočia. Opustení osadu Pečenehov na ostrove Beseneusciget (t. j. ostrov Pečenehov) osídlili pravdepodobne nemeckí prisťahovalci a rozšírili ju smerom na juh. Nazvali ju Wlocendorf, neskôr známou ako „**Flocendorf**“ (z nem. Flözendorf: Flöz = vrstva, slaj, Dorf = dedina; aj Flecyndorf, Flantschendorf).

Listina Ladislava IV. z roku 1278 spomína zem „Flezyndorf“, vyfúdnenu asi následkom tatárskeho vpádu. Osada patrila od konca 13. až do 19. storočia Bratislavskej kapitule. Na začiatku 14. storočia (1317) sa uvádza ako „villa“ - teda dedina. Na prelome 14. a 15. storočia tu sídlila časť bratislavských prevozníkov. Majer „Flantschendorf“ patrila do roku 1850 k Mošonskej stolici, do jej kopčianskeho (Kittsse) chotára, kedy ho pripojili k Bratislavskej stolici a začlenili do chotára Petržalky. V osade žili najmä rybári a strážcovia hraníc.

V listine Ondreja II. z roku 1225 sa spomína aj „Mogorsciget“ - t. j. „ostrov Madarov“. Na tomto mieste neskôr vznikla „Uhorská niva“ - *Ungerau*. V 17. storočí sa jej názov ustálil ako „**Engerau**“ - čiže „Úzka niva“. Keď kráľ Zigmund Luxemburský rozšíril mestu Bratislava privilégia (právo používať erb 1436), udelil územie, kde neskôr vznikla obec Engerau, Bratislavskému hradu. Oblasť Pečnianskeho lesa a Starého hája venoval mestu.

V chotári Flocendorfu vyrástla na prelome 15. a 16. storočia nová osada. Pomenovali ju podľa ostrova, kde sa nachádzala - „**Engerau**“. „*Insula Engerau*“ - „ostrov Engerau“ sa spomína v roku 1443 v súvislosti s výstavbou dreveného mosta cez Dunaj. Obyvatelia osady boli Chorváti, utekajúci pred Turkami, a nemecké obyvateľstvo. Na konci 16. storočia sa osada spomína ako súčasť devínskeho panstva a mala asi 30 roľníckych usadlostí. Osídlenie obce sa sústreďovalo medzi Pečnianskym a Kapitúlskym ramenom Dunaja.

Mapa od Adreasa Erika Fritscha z roku 1753 zobrazuje vtedajšie ostrovy a nivy na území Petržalky a ich názvy.

Od polovice 18. storočia, kedy začína mať tok Dunaja dnešnú podobu, tvorila západnú časť územia Petržalky osada Flacendorf. Od ostrova Pečeň ju oddeľovalo koryto Dunaja. Strednú časť tvorila osada Engerau. Ležala na ostrove, ktorý obtekal hlavný tok Dunaja a Rusovské rameno. Na jeho brehu ležali osady Aulissel (Starý háj) a Ovsíšte.

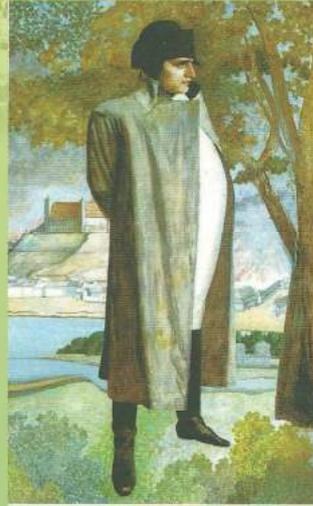
Vedeli ste o Petržalke?

- Počas tretej križiackej výpravy z roku 1187, ktorej velil nemecký cisár Fridrich I. Barbarossa, sa križiacke vojsko sústredilo na petržalských nivách.
- Pomenovanie po osade Pečenehov sa nám zachovalo v názve Pečniansky les a Pečnianske rameno. Pečniansky les sa rozprestiera na dnes už neexistujúcom ostrove Beseneusciget (Bešeň - Pečeň). Nemeckí kolonisti nazývali les Pötschenau. Takto sú pomenované aj polia pri rakúskych hraniciach nachádzajúce sa vedľa cesty na hraničný prechod v Bergu - Pötschen.
- V rokoch 1455 až 1626 sa takmer každú zimu konala slávnosť „Eiswegmachen“, keď sprievod obyvateľov z Bratislavy prešiel po zamrznutom Dunaji do Petržalky. Počas slávnosti 26. januára 1626 sa ľad prelomil a niekoľko obyvateľov sa utopilo, preto ho mestská rada zakázala.

Petržalka cirkevne patrila do bratislavskej farnosti sv. Martina. Najstarší kostol v Petržalke postavili v roku 1672.

Napoleonské vojská výraznejšie zasiahli do života Petržalky a Bratislavy dvakrát, a to v rokoch **1805** a **1809**. V novembri 1805 museli v meste dokonca ubytovať viaceré francúzske pluky, tie sa však našťastie pre obyvateľov mesta rýchlo presunuli ďalej smerom na Slavkov pri Brne. Tu sa 2. decembra odohrala známa Bitka troch cisárov, ktorú vyhral práve Napoleon Bonaparte so svojou armádou. Bratislava získala svoje miesto v histórii aj vďaka **microvej zmluve**, ktorú podpísali v Primaciálnom paláci **26. decembra 1805**.

Napoleon na brehu Dunaja podľa predstáv maliara Ivana Žabotu

V roku 1809 sa pri Bratislave odohrali ďalšie významné boje: 15. apríla 1809 totiž vyhlásilo Rakúsko Francúzsku vojnu. Vojská francúzskeho cisára Napoleona I. sa viac ako mesiac márne pokúšali dobyť prechod cez Dunaj. Vojna však napokon neprebíhala podľa predstáv cisára Františka. Obsadenie Viedne Napoleonom 13. mája 1809 malo za následok, že územie pozdĺž Dunaja medzi Viedňou a Budínom nadobudlo strategický význam. Urýchlene sa začali intenzívne opevňovacie práce na dvoch základných bodoch rakúskej obrany, v Rábe a v Bratislave.

Napoleon Bonaparte a Bratislava

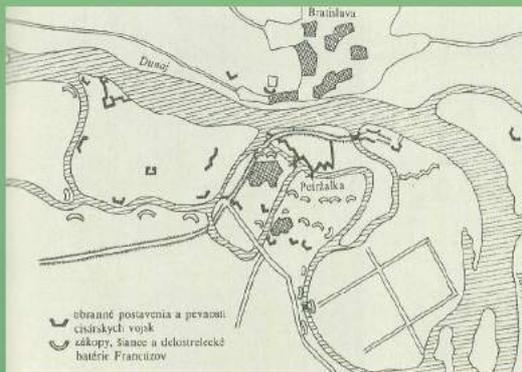
Topol, pri ktorom Napoleon Bonaparte údajne stál v roku 1809 a pozoroval od neho mesto, odstránili z Tyrševho nábrežia v 60. rokoch 20. storočia. Strom stál pri nástupišti propuletera pri Au-Caffé.

Obliehanie Bratislavy bolo teda súčasťou rozsiahlych vojenských operácií v **rakúsko-francúzskej vojne** z roku **1809**. Rakúske jednotky vybudovali na pravom brehu Dunaja opevnené predmostie na mieste dnešného Sadu J. Kráľa. Obranné valy však francúzski vojaci pokorili 3. júna. Následne **obsadili Petržalku**, na druhý breh Dunaja sa však nedostali. Napoleon však považoval dobytie Bratislavy za veľmi dôležité a mestu bola ponúknutá aj výzva na kapituláciu.

Po odmietnutí francúzskeho ultimáta nastalo v noci z **26. na 27. júna** najväčšie **delostrelecké bombardovanie Bratislavy**, ktoré pokračovalo s prestávkami tri dni. Francúzi vypálili na mesto približne 4 000 striel a vyše 140 domov lahlo popolom. Požiar sa rozšíril od nábrežia až po Ventursku a Panskú ulicu, k Laurinskej bráne či k Dómu sv. Martina. Boje o Bratislavské predmostie sa **skončili až 14. júla 1809**, keď bolo v Znojme dohodnuté prímierie, ktorým sa Bratislava dočasne dostala do francúzskeho okupačného pásma.

Dnes nám ostrebovanie Bratislavy pripomínajú už iba delové gule zamurované na fasádach niektorých domov (ako napríklad na Starej radnici či kláštore milosrdných bratov) a socha francúzskeho vojaka, ktorý sa opiera o lavičku na Hlavnom námestí.

Protinapoleonské opevnenie z roku 1809 vybudovali rakúsko-cisárske jednotky napríklad generála Bianchiho, no 3.6.1809 francúzski vojaci valy prelomili a obsadili Petržalku, ktorú následne podpálili. Zvyšky tohto opevnenia sú v Sade Janka Kráľa viditeľné dodnes.

Ostrebovanie Bratislavy francúzskou armádou

Koncom **augusta 1809** Napoleon osobne navštívil Bratislavu – prezrel si Hrad, potom vystúpil na tzv. „Somársky vrch“, navštívil tábor spojencových vojsk a následne sa vrátil na petržalský breh. Jeho návšteva sa však uskutočnila inkognito, a nemáme o nej veľa zmienok.

Vojna bola ukončená 14. októbra 1809, keď v Schönbrunne podpísali mierovú zmluvu. V marci 1810 sa Napoleon oženil s Máriou Louisou, dcérou rakúskeho cisára, a Rakúsko a Francúzsko sa oficiálne stali spojencami.

Napoleonov milník s nápisom „N.O.“ (Napoleon Quiet) údajne označoval miesto, kde slávny vojvodca oddychoval. Kamenný stĺp pochádza z 19. storočia, no dnes ho už nevidíme, lebo ho niekto ukradol.

Dnešný Sad Janka Kráľa na začiatku 20. storočia

V parku sa okrem drevín nachádza aj gotická veža františkánskeho kostola zo začiatku 15. storočia. Statku veže narušilo svätcovo zemetrasení, preto ju v roku 1897 rozobrali a umiestili v parku. Aby však kostol neostal bez veže, postavili jej neogetickú kópiu podľa návrhu Frdricha Schuleka.

Verejný „park na nive“

Po úprave a spevnení nábrežia Dunaja v druhej polovici 18. storočia vznikol v severnej časti Petržalky v priestore za pobrežnou hrádzou verejný park. Dnešný Sad Janka Kráľa vznikol po roku 1776 ako najstarší verejný park v strednej Európe. Jeho pôvodné pomenovanie bolo „Aupark“ - čiže „park na nive“. O vybudovanie parku sa najviac zaslúžili botanik a lekár *Dr. Štefan Lumtizer* a bratislavský rodák a profesor botaniky vo Viedni *Dr. Š. L. Endlicher*.

Základ dnešnej podoby parku pochádza z roku 1839. Park má voľný krajinársky štýl a tvoria ho predovšetkým domáce dreviny ako topole, bresty a javory.

Verejný park sa stal postupne miestom oddychu obyvateľov Bratislavy a vyrástlo v ňom viacero spoločenských zariadení. Vyhudovanie stáleho mosta cez Dunaj v roku 1891 bolo ďalším impulzom na rozvoj parku. **Divadlo Aréna** či kaviareň **Au-Caffé** patrili k najznámejším miestam kultúrneho využitia obyvateľov bratislavského regiónu.

Pôvodná budova kaviarne z konca 19. storočia

Au-Caffé

V roku 1829 postavili na dunajskom nábreží kaviareň Au-Caffé. Pôvodne tu stál obchod s kávou a neskôr sa k nemu pripojila aj reštaurácia.

Divadlo Aréna

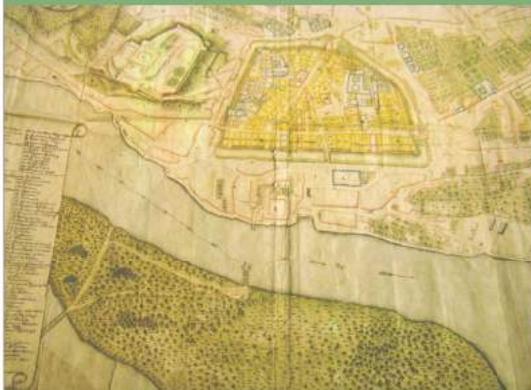

Divadlo „Aréna“ na Viedenskej ceste v Petržalke ešte v pôvodnej nezastrešenej podobe

Dobový pohľad na divadlo Aréna v dnešnej podobe z roku 1899

Najstaršiu divadelnú scénu vybudovali v rokoch **1826 - 1828**. Podľa záznamu v kronike Arény sa na jednom divadelnom predstavení zúčastnil v roku 1839 aj samotný cisár *Ferdinand V.* počas konania uhorského snemu. Dnes je zaradené do zoznamu chránených kultúrnych pamiatok Petržalky. Pôvodná Aréna mala charakter otvoreného divadla, preto sa tu mohlo hrať len v letných mesiacoch. Po viacerých poškodeniach povodňami postavili v roku 1899 novú modernú divadelnú budovu. Zrekonštruované divadlo slúži svojmu poslaniu dodnes.

Severná časť Petržalky pred založením parku

Počoba parku na začiatku 19. storočia

Rozmach obce v 19. storočí

Na konci 18. storočia bola stará **Petržalka** - nemecky **Engerau** a maďarsky **Ligentfalu** - malá, prevažne nemecká dedina. Obyvatelia sa živili ako **remeselníci**, **rybári** a **povozníci**, chudobnejší pracovali v okolí ako nádenníci. Privyrábali si pestovaním ovocia a zeleniny vo svojich záhradách a predávali ich na trhu v Bratislave. Reguláciou Dunaja a zaspávaním dunajských ramien sa získaval vhodný priestor na ďalšiu zástavbu.

Vďaka rozvoju priemyslu sa začal meniť charakter dediny. Z vlny so sediacimi uzdičkami a remeselníckymi domami sa stala veľká dedina, pri ktorej boli prístupné priemyselné areály. Od začiatku 20. storočia dedinka Petržalka postupne mení svoj charakter.

V druhej polovici 19. storočia po zasypaní Kapitúlskeho ramena sa obec rozrastala smerom na juh. Využili to najmä roľnícke rodiny, ktoré si tu stavali skromné domy so záhradkami, kde pestovali zeleninu a ovocie a predávali ich v meste. Samostatné skupiny domov a hospodárskych stavieb sa budovali na veľkostatku Janíkov dvor (Antonienhof), v Kapitúlskom dvore (Kapitolhof) a pri hostinci v Ovsišti.

Významný impulz na ďalší rozmach obce nastal po otvorení prvého stáležo - **cestného a železničného mosta** v roku **1891**. Tým sa otvorili dvere firmám, ktoré zakladali v obci nové závody. V priestore dnešnej Petržalky vznikajú okolo priemyselných podnikov nové obytné štvrte: jedna na východ od železničnej stanice, kde mali prevahu unifikované železničárske domce. Ďalšia, menšia štvrť vznikla pri severozápadnom okraji parku. **Príchodom robotníkov** sa postupne menil charakter Petržalky, ktorá **získavala mestský ráz**. Aj naďalej si tu však obyvatelia udržiavali malé záhradky, lebo sezónny príjem z ovocia a zeleniny znamenal pre domácnosti značné prilepšenie k nízkym zárobkom.

Ďalším významným podnetom k stavebnému rozkvetu Petržalky bolo postavenie novej trate a **zavedenie elektrickej železnice** na trase Viedeň - Bratislava v roku **1914**.

Po vyvrate dieťaťa pri moste, ktorý projektoval mestský geometer Michal Tuma, identifikoval mesto vo Viedni po petržalských nálevo. Jeho podoba má význam vzhľadom na koniec 18. storočia na vlnových plánoch.

Otvorenie cestného a železničného mosta Franziska Josefa (dnes Starý most) v roku 1891 prepelo k väčšiemu záujmu obyvateľstva o prechádzku do Petržalky a zároveň podnietilo vývoj architektúry. Od roku 1914 po ňom prechádzala a prechádza do Viedne. Pred mostom sa nachádzajú vlnité náhly, ktoré lebná vlnitá francúzsky hrebos.

Petržalku spoja s Bratislavou tzv. „Jesenský most“ systém pospojovaných čiar. Keď prechádzala loď, železnice sa vzdala, aby mohla prejsť. Pri prechádzaní železnice sa zmenilo Franziska I. Karolovi Albrechtovi v roku 1891 vznikol pamätný most ľahový most. V strede sa nachádzala kaplnka so sochou Jána Nepomuckého.

Počet obyvateľov:

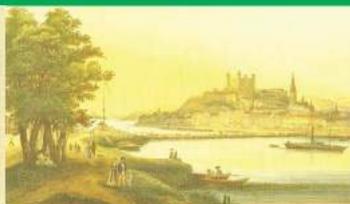
1786: 90 domov, kde bývalo 118 rodín
1866: 103 domov a 594 obyvateľov
1920: 10 tisíc obyvateľov
1930: takmer 20 tisíc obyvateľov

Počet ulíc:

1773: 7 ulíc
1820: 9 ulíc
1919: 22 ulíc
1929: 112 ulíc

Okolitos Petraso-Ligentfalu. Čiastka z Anstrol lo Premsburg.

Petržalské nábrežie okolo roku 1850

Jedna z najchudobnejších častí Petržalky bolo Elitzam. Nachádzalo sa neďaleko Láda

Prva zmluva o škole je 42 z roku 1818. Spoločnosť dostoťovala 30 detí.

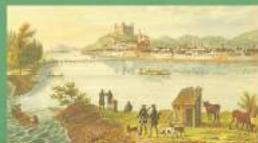

Pri domoch sa nachádzali záhrady, kde sa dario hlavne marhulians.

Najstaršia verzia erbu Petržalky pochádza z roku 1832. Na návrh mestného sudcu **Leopolda Turka** bol za erb Petržalky prijaty symbol šiestich stromov zriadajúcich sa na blahé Dunaja. Erb niekoľkokrát menil svoju podobu, ale základný motív, ktorý symbolizuje zelené stromy, ostal i v jeho dnešnej podobe.

Elektrická na ceste do Bratislavy na zastávke Liget, ktorú (Petržalka vyhýbá) okolo roku 1915

Petržalské nábrežie okolo roku 1830

Rozmach priemyslu

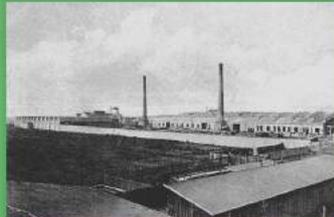
Petržalka bola do roku **1891** odrezaná od Bratislavy Dunajom. Otvorenie nového **cestného a železničného mosta** bolo rozhodujúcim impulzom rozmachu. Dovtedy zaostalú obec začali vyhľadávať priemyselníci a stavať tu svoje továrne. Ako prvé boli rakúske spoločnosti. Rozhodujúce bolo dobré dopravné spojenie a dostatok lacnej pracovnej sily. Vyrástla **pila bratov Harschovcov, továreň na smaltovaný riad Westen, dnešný závod Matador a Durvayova tehelňa**. Vznikali tak prvé priemyselné podniky a okolo nich sa stavali nové obytné štvrte. Jedna z nich vyrástla východne od železničnej stanice, druhá severozápadne od Sadu Janka Kráľa.

Pohľad z Bratislavského hradu na časť Petržalky pred asanáciou

Dedina s vidieckym charakterom sa tak na začiatku 20. storočia postupne mení na významné priemyselné centrum. V prvom desaťročí tohto storočia vznikli aj ďalšie továrne: **Winterova a Wienmanova továreň na farby a laky, Levyho továreň na hnacie remene, Omnia či Avenarius (Gumon)**.

Továreň na smaltovaný riad Westen

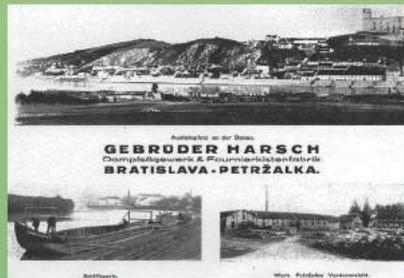

História podniku **WESTEN - SPHINX - SFINKS - Kevosmalt-smaltovaný riad** siaha do roku 1896, kedy rakúsky podnikateľ Peter Westen založil v Petržalke závod na výrobu smaltovaného riadu, ktorý zabezpečoval aj potreby armády. V prvých rokoch existencie továrne v nej pracovalo okolo 200 robotníkov, v roku 1930 až 647. Nachádzala sa v priestore dnešnej Kopčianskej ulice oproti nádražiu železničnej stanice v Petržalke. Vyrábali jedinec v časti komplexu - emailovej továrne sa zachytené aj na pohľadniciach zo začiatku 20. storočia - priemerné dĺžky objektu a preskúšanými lúčnými stroškami, komany, ale aj niekoľko podlažná budova mlyna.

Parná píla bratov Harschovcov

Píla bratov Harschovcov sa nachádzala v blízkosti Dunaja v oblasti dnešného Mosta SNP a aršná lachoby. Fabrika mala aj svoje lano, ktorým zamestnanci dopravovali po Dunaji drevo a ďalej ho spracovávali.

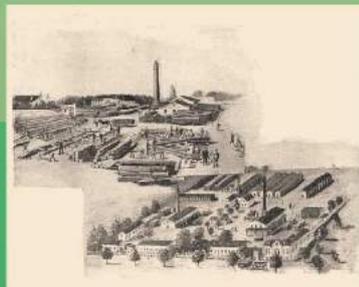
Píla bratov Harschovcov

Továreň na smaltovaný riad Westen

Durvayova tehelňa

Bohatý bratislavský mešťan **Anton Durvay** založil tehelňu v Petržalke v blízkosti **Kopčianskej ulice** v druhej polovici 19. storočia, roku **1883**. Novýbrni sa perferma staropetržalckú lokalitu nabodka. Geologický preskum, ktorý si nechal vykonať, potvrdil veľmi kvalitnú surovinu - remnu na výrobu tehál. Tehly boli označené iniciálkami majiteľa **A.D. Teils** tihly boli vyhladavane stavebními zo širokého okolia. V tehli, ktorá je zachytná aj na vedute, pracovalo 130 robotníkov. V oplotenom priestore sa nachádzali prazemne administratívne a obytné budovy, ako aj výstavné objekty tehelnou: kotláňa, strojeňa, vodáreňa a tiež skládové priestory.

Električková trať do Viedne

Nový impulz v rozvoji obce znamenala výstavba električkovej trate do Viedne. Budovu remízy - vozovne električkej železnice postavila na **Bratskej ulici** v blízkosti dnešného cintorína v Petržalke **firma Pittel a Brausewetter** v rokoch **1913 - 1914**. Trať električky smerovala z dnešného **Vajanského nábrežia** a ďalej pokračovala dnešnou **Mostovou, Jesenského a Stúrovou ulicou** na **Safarikovo námestie**, cez **Most Františka Jozefa** (dnes Starý most), ďalej **Viedenskou a Rusovskou cestou** na **Kopčiansku cestu**.

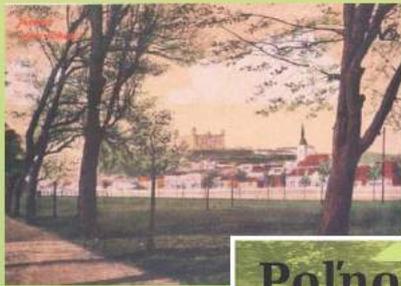

Remíza - vozovňa električky do Viedne

Viedenská električka na Viedenskej ceste okolo roku 1915

Sad Janka Kráľa (1900)

V roku 1902 sa v Petržalke v dnešnom *Sade J. Kráľa* uskutočnila v poradí **II. celouhorská poľnohospodárska výstava**. Bola to veľká spoločenská udalosť a do jej ukončenia 28. septembra 1902 si ju prezrelo okolo 180 000 návštevníkov, čo bol na tú dobu úctyhodný počet. Je to **najväčšia** výstava **do roku 1918** na území Slovenska a zároveň posledná svojho druhu do zániku Uhorska.

Poľnohospodárska výstava

Výstavu otvoril **7. septembra 1902** ako jej protektor **arciknieža Fridrich** za prítomnosti uhorského premiéra Kolomana Szélla na ihrisku bývalého štadióna Artmedia Petržalka. Za účasti hospodárskych prominentov predniesli otváracie prejavy mešťanosta Bratislavy Theodor Brolly a uhorský minister orby Ignác Darányi.

Po slávnostnom programe zaznelo 21 delových sálv, ktoré otvorili výstavu. **Výstavné exponáty** boli zahrnuté do **šiestich hlavných skupín**:

- I. živé zvieratá a produkty živočíšnej výroby,
- II. poľnohospodárstvo a produkty rastlinnej výroby,
- III. vinohradníctvo, vinárstvo, zeleninárstvo a záhradníctvo,
- IV. poľnohospodárske stroje a zariadenia,
- V. domáci priemysel a odvetvia priemyslu spojené s poľnohospodárstvom,
- VI. lesníctvo a poľovníctvo.

Na výstave boli zastúpené všetky významnejšie podniky. Najvyššie čestné ocenenie, čestný diplom dostali **spolok domáceho priemyslu** v Bratislave **Izabella** a **košíkárka škola** v Beluši.

Exponáty sa vystavovali v špeciálnych pavilónoch: obilnárskom, vinohradníckom, lesníckom, záhradníckom, poľovníckom a priemyselných plodín. Žiaľ, po ukončení výstavy pavilóny rozobrali.

V rámci výstavy sa konali kultúrne, športové i súťažné podujatia. Kultúrne podujatia sa konali v **letnom divadle Aréna**. Na vinárskej súťaži sa zúčastnilo takmer 400 vinárov s 1 296 druhmi vína. Zlatú medailu získali dve bratislavské vína, ktoré pochádzali z Vinárskej školy a z pivnic G. Wurma.

Výstavný areál bol osvetlený **elektrickými lampami**, čo bola v tom čase úplná novinka. Na osvetlenie bolo použitých 72 oblúčkových lúčov a 1 600 žiaroviek.

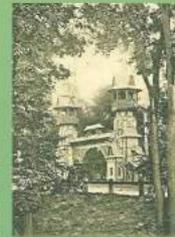

Propagácia poľnohospodárskej krajinárskej výstavy v roku 1902

Pavilón domáceho priemyslu

Návštevníkov najviac zaujal **pavilón domáceho priemyslu**. Výrobcovia a predajcovia v ňom vystavovali keramiky, textil, košíkárstvo, rezbárstvo a výrobky z kovov.

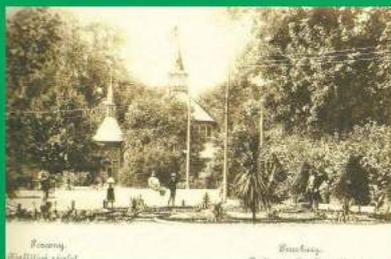
Vstupná brána do areálu výstavy

Lesnícky pavilón

V **pavilóne Izabelinho spolku** domáceho priemyslu vystavovali ľudové výšivky zo všetkých regiónov Uhorska.

Osobitú expozíciu mala na výstave aj **Živena**, spolok slovenských žien. Spolok získal za vystavované slovenské ľudové výšivky zlatú medailu. Úspech Živeny na krajinárskej výstave našiel odozvu v celom slovenskom prostredí.

Krajinárska výstava

Krajinárska výstava

„A všetci hneď spomenú rušný športový život, s ktorým sa Bratislava, keď ešte nemala športoviská na Tehelnom poli a Pasienkoch, nemohla vôbec porovnávať. Predovšetkým uvedú slávne futbalové kluby - Maďarskú telovýchovnú jednotu, PTE, ŠK Bratislavu a židovský klub Makabi, tenisové kluby, lodenice, dostihové a kľusácke preteky, kúpalisko Lido, Pečenské rameno, plné rybárov, s pravidelnými rybárskymi pretekmi, zábavné možnosti v okolí parku a nábřeží - a klubovú činnosť, ktorá bola relatívne viac rozvinutá ako v meste.“

(COMA) Ján Petrážka - Engerau - Lipetka; Bratislava - Albert Marešovič Vydavateľstvo 192006 - 1471

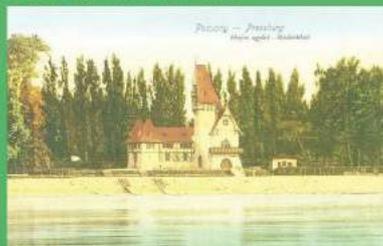
Športová a oddychová zóna Bratislavy

Od konca 19. storočia sa Petržalka stávala čím ďalej tým viac súčasťou obyvateľov Bratislavy, ktorí tu trávil svoj voľný čas. V okolí verejného parku postupne vyrástli ďalšie rekreačné a športové zariadenia s množstvom ihrísk, dvorcov, lodeníc, pláží či bazénov...

Dostihová dráha

Jazdecký a kľusácky šport patrí v Bratislave k najstarším - prvý dostihový klub vznikol už v r. 1839, ale preteky sa už konali aj predtým. Najprv na Kuchajde, potom ich premiestnili do Petržalky. Začiatkom 20. storočia sa kľusácky šport stal populárnejším ako dostihy. Členovia Bratislavskej kľusáckej spoločnosti sa rozhodli vybudovať na päťtyrovskom pozemku v Petržalke kvalitnú dostihovú dráhu. Nachádzala sa v okolí dnešného Mánesovho námestia. Okrem dostihovej dráhy tu bola drevená tribúna a dvojpodlažná pozorovateľňa pravdepodobne pre rozhodcov. Prvé jazdecké preteky sa konali v roku 1903, dostihová dráha sa používala do roku 1933.

Veslársky klub

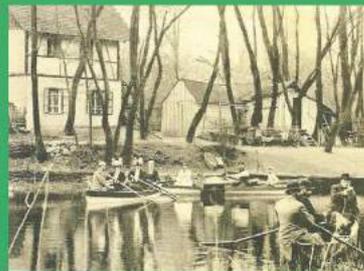
Bol prvým moderným športovým združením v Bratislave, založeným v roku 1862. Klub si vybudoval svoje nadherné stredisko v štýle romantického loveckého neogotického zámku na brehu Dunaja - so šatňami, lodenicami a spoločenskými priestormi. Pri výstavbe Mosta SNP ho rozobrali a jednotlivé časti uskladnili v Rusovciach, kde sa žiaľ, zničili.

Kúpalisko Lido

Vytvorili ho na prelome 19. a 20. storočia na nábřeží Dunaja. Areal kúpaliska pôvodne tvoril len malý bazén a upravený breh Dunaja. Na pontónoch boli namontované kabínky a zakotvená veľká kovová konštrukcia, akýsi bazén, cez ktorý pretekal dunajský prúd. Veľký bazén tu vybudovali až v roku 1934.

Požičovňa lodiek

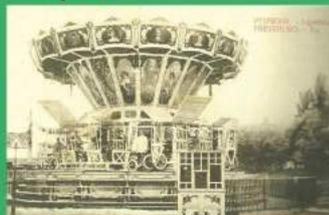
Dnesšie Chorvátske námie je zvyškom pôvodného dunajského ramena, ktoré delko územie Petržalky na viacero ostrovov. V mieste dnešnej Bosákovovej ulice sa nachádzala **požičovňa lodiek** „U Hahna“.

Štadión Bratislavskej Telovýchovnej Jednoty (PTE)

Futbalový oddiel vznikol v roku 1898, ale športový klub PTE (Maďarská telovýchovná jednota) existoval už o 6 rokov skôr. V roku 1913 sa dokonca stal majstrom Horného Uhorska. Klub mal viacero názvov: Engerau Pressburg, FC Artmedia Petržalka a dnes sa volá DC Petržalka 1898. Brány štadióna s viac ako storočnou históriou sa však pred rokmi zatvorili a v roku 2012 ho zburali.

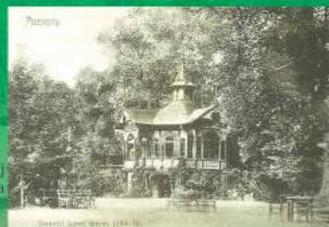
Lunapark

Od začiatku 20. storočia mali aj Bratislavčania svoj **lunapark** - podľa vzoru viedenského nazývaný Prater. Pôvodne sa nachádzal v priestore dnešného nákupného centra Amartik.

Tenisový areál

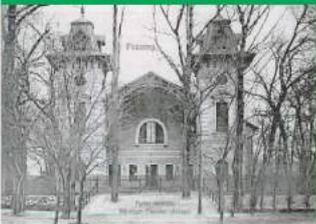
K bežným športom patrili od konca 19. storočia aj tenis. **Tenisový areál** sa nachádzal na nábřeží Dunaja medzi Au Café a divadlom Arena.

Zachované pamiatky Petržalky do roku 1918

Petržalka prešla hlavne za ostatných 40 rokov veľmi búrlivou premenou, ktorá takmer úplne zmenila jej tvár. Na jej území však aj napriek tomu môžeme nájsť viacero pamiatok z obdobia spred roku 1918. Relatívne najzachovalejšou časťou je dnešný **Sad Janka Kráľa**.

Divadlo Aréna

Namiesto divadelnej scény pod otvorenou oblohou postavili v roku 1899 novú modernú divadelnú budovu. Pri rekonštrukcii divadla v 90. rokoch 20. storočia slúži divadlo strogmu zostala dodnes.

Aréna - dom strojárne vodárenskej veže.

Kaplnka pri Dostihovej dráhe

Podľa detailného podania vypracoval v roku 1809 Dunaj drevený kríž, ktorý vztýčili na mieste nálezu - v Jaske vedľa dnešnej dostihovej dráhy. V roku 1869 ho nahradili kamenným krížom a v roku 1909 postavili aj kaplnku so zvonom. V 19. storočí sa tu každú poslednú útnovu nedoľu konala procesia.

Budova bývalej hájovne

Nedaleko od kaplnky sa nachádza budova bývalej hájovne, pôvodne vyletné miesto, kde sa podávalo chatné jedlo.

Hostinec Leberfinger

Do 19. storočia slúžila historická zájazdovňa hostinca Leberfinger. Hostinec nesie názov po najznámejšom hostinskom Ludwigovi Leberfingerovi, ktorý ho viedol od konca 19. do 40. rokov 20. storočia.

Mýtny domček

Súčasťou stáleho Mosta Františka Jozefa sú aj dva mýtné domčeky. Mýtny domček na petržalskej strane dnes slúži ako reštaurácia.

Veža z kostola františkánov

Jednou z dominant Sadu Janka Kráľa je gotická veža z františkánskeho kostola, ktorú tu umiestnili v roku 1897. Dnes slúži ako záhradný pavilón.

Vila riaditeľa továrne

Vila riaditeľa továrne na smaltovaný riad Herknera zo začiatku 20. storočia. Nachádza sa oproti dnešnej petržalskej stanici.

Vojenský cintorín

Počas 1. svetovej vojny, v roku 1916, založili na území Petržalky vojenský cintorín. Na cintoríne pochovávali vojakov, ktorí zahynali na následky zranení vo vojenskej nemocnici v bučovej dnešného Úradu vlády SR. Predmestným bol zamestnaný cintorín revalorizovaný a upravený do súčasnej podoby.

Horáreň

Jednou z mála zachovaných pamiatok je aj horáreň pri Malom Draždiaku z roku 1779.